

Udostępnianie lasu na przykładzie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Warszawie

Jacek Sagan, Piotr Lutyk, Robert Tomusiak, Zuzanna Zaczek

Abstrakt. Lasy zarządzane przez Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych (RDLP) w Warszawie pełnią bardzo ważne funkcje społeczne w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy, kształtując korzystne warunki zdrowotne i rekreacyjne dla społeczeństwa, zapewniając rozwój edukacji ekologicznej, a także wzbogacając rynek pracy czy wzmacniając obronność kraju. Podwarszawskie lasy to rodzaj przestrzeni publicznej, bezpłatnie dostępny dla ogółu społeczeństwa, który jako jeden z nielicznych, łączy funkcje przyrodnicze z możliwością wypoczynku na terenie leśnym. W niniejszej pracy przedstawiono podstawy udostępniania lasu społeczeństwu, historię rozwoju zagospodarowania turystycznego terenu RDLP w Warszawie oraz formy zagospodarowania turystycznego, w ujęciu lasu jako przestrzeni publicznej. Dokonano analizy kierunków udostępniania lasu dla społeczeństwa, z uwzględnieniem poszczególnych jego form (szlaki: rowerowe, piesze, konne, biegowe itp.) oraz ich dostosowania do aktualnych potrzeb i wymagań ludności.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, udostępnienie lasu, funkcja rekreacyjna

Abstract. Making forest available for society for example of Regional Directorate of State Forests (RDSF) in Warsaw. Forests managed by the Regional Directorate of State Forests in Warsaw (RDSF) play a very important social functions in the immediate vicinity of Warsaw, shaping favorable health and recreational conditions for society, providing the development of environmental education, enriching the labor market or strengthening national defense. At the same time suburban forests function as a public space, generally available to the public. It is one of the few freely available to the general public kind of space where natural features are combined with the possibility of leisure in the forest. This article presents the principles for sharing the forest with society, history of the development of the tourist RDSF area in Warsaw, forms of tourism development, in terms of access to the forest as public space. The article analyzes forms of sharing forest to the public, taking into account the number of individual forms of access to the forest (hiking trails: cycling, walking, horseback riding, running tracks, etc.) as well as their adaptation to the current needs and requirements of society.

Keywords: public space, access to forest, recreational function

Wstęp

Jednym z założeń wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej prowadzonej przez Państwowe Gospodarstwo Leśne „Lasy Państwowe” (PGL LP) jest udostępnianie lasu społeczeństwu. Zarządzany przez LP teren stanowi przestrzeń publiczną, spełniającą nie tylko funkcje ochronne i produkcyjne, ale również społeczne. Społeczeństwo coraz częściej w lesie szuka miejsca do odpoczynku i aktywnego spędzania czasu. Udostępnianie lasu regulują zapisy zawarte w Ustawie o lasach z dnia 28 września 1991 r. (art. 26), Instrukcji Urządzenia Lasu z 2012 r. (§3 i §108) i Zarządzeniu Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych nr 15 z dnia 13 lutego 2015 r. w zakresie aktywnego udostępniania lasu, a także inne dokumenty prawne, np. Ustawa Prawo łowieckie z 13 października 1995 r. O udostępnianiu lasu i formach jego zagospodarowania zaczęto dyskutować i wdrażać wypracowane rozwiązania już w latach 50 XX w., a prekursorami tych działań były Stany Zjednoczone Ameryki. W Polsce potrzebę udostępniania lasu dostrzeżono w latach 60. i 70. (Ważyński 2011). Historia udostępniania podwarszawskich lasów wiąże się z rokiem 1975, w którym została opracowana „Koncepcja Zagospodarowania Turystycznego Warszawskiego Zespołu Leśnego” (WZL). Przewidziano wówczas udostępnienie do celów rekreacyjnych 36 z 86 tys. ha lasów będących w zarządzie WZL, przyjmując za wiodącą funkcję klimatyczno-wypoczynkową. RDLP w Warszawie zarządza obecnie lasami o powierzchni około 190 tys. ha, które niemal w całości są udostępnione społeczeństwu. Realizacja funkcji społecznych lasów stawia przed leśnikami szereg zadań. Do najważniejszych z nich zalicza się zapewnienie bezpieczeństwa odwiedzającym lasy, aktywizację mieszkańców poprzez wspólną dbałość o infrastrukturę i czerpanie korzyści ze zwiększenia lokalnego ruchu turystycznego oraz promocję trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, w tym drewna jako surowca odnawialnego i ekologicznego. Udostępnienie lasu jako przestrzeni publicznej wiąże się również z problemami, takimi jak wandalizm, zmuszający do odtwarzania obiektów i urządzeń turystycznych, zaśmiecanie lasu i pożary.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie udostępnienia turystycznego lasu, jako jednej z form przestrzeni publicznej. Analizie poddano różne formy korzystania z lasu przez społeczeństwo w zakresie turystyki i rekreacji, których zakres i jakość zweryfikowali w terenie pracownicy nadleśnictw RDLP w Warszawie (w latach 2012-2015). Przedstawiono uwarunkowania prawne i historyczne udostępnienia lasu jako przestrzeni publicznej.

Metodyka badań

Analizę udostępnienia lasu, rozpatrywanego w kontekście przestrzeni publicznej, przeprowadzono w oparciu o dane zebrane podczas prac terenowych i kameralnych. W ramach prac terenowych, wykonywanych w marcu 2012, 2014 i 2015 roku, przeprowadzono weryfikację istniejących obiektów udostępnienia turystycznego lasu na terenie 14 nadleśnictw wchodzących w skład RDLP w Warszawie. Ustalono długość szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych i narciarstwa biegowego) oraz ścieżek (edukacyjnych i zdrowia), położenie, oznakowanie i stan techniczny obiektów wszystkich form udostępnienia turystycznego lasu, w tym urządzeń i tablic informacyjnych. Przebieg istniejących szlaków zweryfikowano za pomocą odbiorników GPS i zapisano w postaci umożliwiającej naniesienie jako element składowy interaktywnej mapy RDLP w Warszawie, zawierającej zakładkę poświęconą turystyce i edukacji. Informacje z rap-

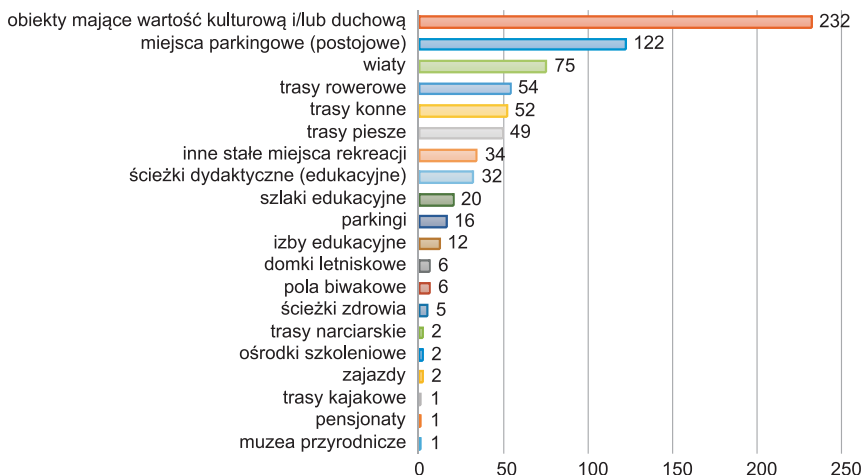
tularza terenowego zestawiono z obiektami istniejącymi w Systemie Informatycznym Lasów Państwowych, uzupełniając go o brakujące dane w obiektach liniowych i punktowych. W ramach prac kameralnych dokonano analizy materiału archiwalnego, dotyczącego zagospodarowania turystycznego lasów znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy. Na podstawie dostępnej literatury przeanalizowano rolę lasu w zakresie przestrzeni publicznej.

Wyniki

Przeprowadzone analizy potwierdziły, że podwarszawskie lasy są od dawna miejscem masowego wypoczynku mieszkańców stolicy. Świadczą o tym m. in. materiały archiwalne dotyczące „Koncepcji Zagospodarowania Turystycznego WZL” z 1975, stanowiącej podstawę działalności urbanistycznej i inwestycyjnej w zakresie rozwoju funkcji turystycznych. W „Koncepcji” przyjęto założenie, że na powierzchni 36 tys. ha lasów wiodącą będzie funkcja klimatyczno-wypoczynkowa. Określono wówczas, że obszar ten powinien przyjąć około 750 tys. mieszkańców, w tym 500 tys. na terenie stolicy i ówczesnego województwa stołecznego. Archiwalne opracowanie potwierdza założenia budowy 18 rejonów koncentracji turystyki i wypoczynku o łącznej chłonności 0,5 mln wypoczywających. Wśród nich zaplanowano utworzenie 11 rejonów leśnych (m.in. w oparciu o lasy celestynowskie, chojnowskie, młochowskie), 6 rejonów wodnych (m.in. Zalew Zegrzyński, Świder BIS, dolina Wisły) oraz jeden specjalny (Kampinoski Park Narodowy). Głównym, dostrzeganym wówczas, problemem był brak urządzeń turystycznych, ułatwiających wypoczynek na terenie lasu. Szacowano, że w 1975 r. na terenie lasów chojnowskich, celestynowskich, w lasach w Świdrze oraz Magdalence przebywało w tzw. dniach szczytowych łącznie około 75 tys. osób. W ciągu ostatnich dziesięcioleci znacząco zwiększył się ruch turystyczny w weekendy i to właśnie on staje się coraz większym wyzwaniem dla gospodarujących w tych lasach leśników. Potrzeby i skutki sobotnio-niedzielnego, masowego wypoczynku mieszkańców Warszawy, wpływają w sposób znaczący na pracę nadleśnictw: Drewnica, Celestynów, Chojnów i Jabłonna. Nadleśnictwa te tworzą Leśny Kompleks Promocyjny „Lasy Warszawskie”, który powstał w odpowiedzi na ogromne zapotrzebowanie na edukację leśną w aglomeracji warszawskiej.

Na terenie RDLP w Warszawie znajduje się wiele obiektów zwiększających atrakcyjność lasów dla ruchu turystycznego i wypoczynku (ryc. 1). Wśród nich dominują obiekty mające wartość kulturową, miejsca parkingowe oraz liczne trasy (rowerowe, konne, piesze). Na uwagę zasługuje mnogość obiektów edukacyjnych, a także ośrodki szkoleniowe i muzeum przyrodnicze. W wyniku przeprowadzonej weryfikacji stanu i dostępności obiektów turystycznych na terenie RDLP, okazało się, że łączna długość szlaków konnych, rowerowych i pieszych (tab. 1) spadła w porównaniu z rokiem 2012. Odmiennie trendy zaobserwowano w przypadku ścieżek zdrowia, ścieżek edukacyjnych i szlaków narciarskich w analizowanym okresie (2012-2015). Wzrost łącznej długości tras jest dowodem na zagospodarowywanie lasu jako przestrzeni publicznej w odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczeństwa. Ponadto jest potwierdzeniem dbałości LP nie tylko o przyrodę i umiejętne użytkowanie lasu w kontekście produkcyjnym, ale również o zapewnienie funkcji społecznych lasu. Przydatność terenów podwarszawskich lasów dla turystyki i rekreacji wynika z łatwej dostępności za sprawą dobrze rozwiniętej sieci komunikacyjnej. Do wielu interesujących przyrodniczo,

kulturowo i krajobrazowo miejsce bez trudu można dojechać rowerem, środkami komunikacji miejskiej czy też koleją podmiejską.

Ryc. 1. Formy udostępniania lasu na terenie RDLP w Warszawie (liczba obiektów; stan na 31.03.2015 dane RDLP w Warszawie)

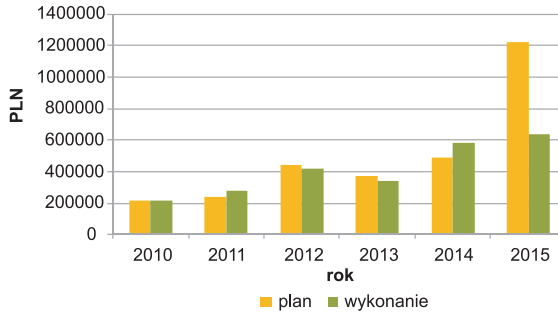
Fig. 1. Forms of sharing the forests of the RDSF in Warsaw (number of objects; as of 03.31.2015., data of RDSF in Warsaw)

Tab. 1. Zmiany łącznej długości szlaków turystycznych i ścieżek (km) na terenie RDLP w Warszawie w latach 2012-2015 wg danych RDLP w Warszawie

Table 1. Changes in total length of tourist trails and paths (km) at the area of RDSF in Warsaw in 2012-2015 according to RDSF in Warsaw

Rodzaj tras	2012	2014	2015	Trend	R2
szlaki piesze	1114,6	285	425	malejący	0,778
szlaki rowerowe	572,18	253,73	334,03	malejący	0,701
szlaki konne	247,2	145,46	145,46	malejący	0,893
szlaki narciarskie	0	8,5	15,1	rosnący	0,986
ścieżki edukacyjne	20,33	27,57	37,7	rosnący	0,921
ścieżki zdrowia	2,52	2,1	5,2	rosnący	0,447

RDLP w Warszawie inwestuje w budowę i utrzymanie wszelkiego rodzaju urządzeń służących turystyce i rekreacji, m.in. leśnych parkingów, miejsc postojów, biwaków, placów zabaw. Niestety, dużym problemem, szczególnie w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy jest dewastacja tych urządzeń. Koszty ponoszone na naprawę urządzeń już istniejących praktycznie uniemożliwiają budowę nowych (ryc. 2). Największe, często nieodwracalne zniszczenia, dotyczą ekosystemów leśnych (podpalenia, płoszenie zwierzyny, łamanie i wyrywanie młodych drzewek z upraw). Są one zazwyczaj wynikiem nieświadomości i braku podstawowej wiedzy o przyrodzie, a także przejawem wandalizmu.

Ryc. 2. Koszty utrzymania infrastruktury turystycznej na terenie RDLP w Warszawie (stan na 26.10.2015 r., dane RDLP w Warszawie)

Fig. 2. The costs of maintenance of tourist infrastructure RDSF in Warsaw (as at 10.24.2015, data of RDSF in Warsaw)

Działania warszawskich leśników zmierzają do szerokiego udostępnienia lasu społeczeństwu, przy jednoczesnym kanalizowaniu ruchu turystycznego i rekreacyjnego, ograniczając w ten sposób wpływ presji wypoczywających na przyrodę. Narzędziem prezentującym lasy RDLP w Warszawie jest interaktywna mapa (ryc. 3), w której użytkownik może wybierać warstwy informacyjne związane z zakresem poszukiwanej treści (np. parkingi, szlaki turystyczne, pomniki przyrody itp.). Dzięki niej każdy użytkownik Internetu, może uzyskać informacje o obiektach udostępnienia lasów na terenie RDLP w Warszawie. Jest to ważne nie tylko z punktu widzenia samych możliwości przemieszczania się i pobytu w wyznaczonych miejscach zagospodarowania turystycznego, ale również ze względu na to, że wpisuje

Ryc. 3. Interaktywna mapa RDLP w Warszawie zawierająca m.in. informacje z zakresu turystycznego udostępnienia lasu

Fig. 3. Interactive map RDLP in Warsaw, which covers tourist information concerning access to the forest

się to w potrzebę kanalizowania ruchu. W konsekwencji ma to za zadanie m.in. ograniczyć powstawanie ewentualnych szkód w lasach związanych z działalnością człowieka (np. zaśmiecaniem lasów) i niszczeniem miejsc przyrodniczo cennych.

Do walorów turystycznych RDLP w Warszawie należy nie tylko wiele obiektów przyrodniczo cennych czy infrastruktura związana z udostępnieniem lasów społeczeństwu, ale również wiele zabytków i miejsc związanych z historią Polski. Na badanym terenie stale rośnie zapotrzebowanie na tworzenie nowych, czytelnie oznakowanych i wyposażonych we właściwą infrastrukturę szlaków turystycznych.

Dyskusja

Udział lasów w skali globalnej pełniących wyłącznie funkcje socjalne, a przede wszystkim rekreacyjno-turystyczne, wynosi blisko 4% (ARC 2006, FAO 2008, Paschalis-Jakubowicz 2009a, b). Rosnąca presja społeczeństwa na udostępnianie lasu, swoistego rodzaju przestrzeni publicznej, niesie ze sobą szereg zagrożeń. Podkreśla to Janeczko (2015), wskazując na potrzebę uwzględniania pojemności przestrzeni, warunkującej ograniczenie zaistnienia niekorzystnych zmian w środowisku. Stwierdza również, iż wiele zagadnień ważnych z punktu widzenia rozwoju turystyki i rekreacji, jak choćby ochrona wartości wizualnej przestrzeni, dostosowanie sposobu i zakresu zagospodarowania rekreacyjnego do oczekiwań i preferencji społecznych oraz potrzeb osób niepełnosprawnych nie znajduje obecnie miejsca w planach urządzenia lasu (Janeczko 2013). Las jako forma przestrzeni postrzegany jest również przez Olenderka (2008). Jaroszevska-Brudnicka i Brudnicki (2011) za przestrzeń publiczną uznają m.in. przyrodniczo cenne obszary miast. Jednocześnie zauważają występowanie interdyscyplinarnego dyskursu w zakresie interpretacji pojęcia przestrzeni publicznej. W myśl art. 2 Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r., przestrzeń publiczna definiowana jest jako cyt. „(...) obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia, sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne (...)”. W karcie przestrzeni publicznej (III Kongres Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP) przestrzeń publiczna jest dobrem posiadającym nie tylko specyficzne cechy użytkowe, ale również miejscem transmisji różnych produktów materialnych i niematerialnych. Dlatego można mówić, że przestrzeń publiczna jest dobrem i zasobem o strategicznym znaczeniu dla społeczności lokalnych. Christopher Alexander, jeden z prekursorów potrzeby budowania przestrzeni publicznych, zauważył, że są one potrzebne każdemu człowiekowi do prawidłowego funkcjonowania. Kształtują postawy, uczą wrażliwości, wykluczają patologie społeczne (Beim i in. 2010). Jakość przestrzeni publicznej związana jest m.in. ze stopniem jej atrakcyjności i dostępności. Tym bardziej warto podkreślić, iż do obszarów przyrodniczych ogólnie dostępnych dla społeczeństwa należą lasy. Popularna encyklopedia internetowa (www.wikipedia.pl) jako przykład przestrzeni publicznej podaje drogi i ulice, parki, place miejskie, budowle i budynki własności publicznej, różne formy krajobrazu przyrodniczego, parki narodowe, pasaży centrów handlowych, hole kinowe i dworcowe, hale targowe, muzealne, parkingi. Las jako nierozłączny element krajobrazu przyrodniczego, w pełni spełnia założenia przestrzeni publicznej. Wydaje się słusznym ukierunkowanie promocji lasu i leśnictwa, również jako otwartej dla wszystkich przestrzeni publicznej.

Spośród podstawowych założeń zrównoważonego i wielofunkcyjnego modelu gospodarstwa leśnego na szczególną uwagę zasługuje utrzymanie i wzmocnienie społeczno-ekonomicznych funkcji lasu (Przybylska 2005). Działania RDLP w Warszawie w tym zakresie wiążą się z zagospodarowaniem i udostępnieniem lasu. Potwierdzają to wyniki inwentaryzacji obiektów turystycznych. Działania te, otwierające las jako formę przestrzeni publicznej, są możliwe dzięki istnieniu kilku podstawowych aktów prawnych odnoszących się do leśnictwa. Analizę tych zapisów w kontekście udostępniania lasu prowadzili m.in. Kikulski (2011), Staniszewski i Janeczko (2012), Perlińska i Rothert (2013), Janeczko i Woźnicka (2014). Lasy Państwowe opracowują również wewnątrz dokumenty, związane z racjonalnym i profesjonalnym udostępnianiem lasu społeczeństwu, np. Zarządzenie nr 64 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 13 sierpnia 2013 r., wprowadzające program „Aktywne udostępnianie lasu na lata 2013 - 2014”, kontynuowane zarządzeniami nr 35 z dnia 23 maja 2014 r. i nr 15 z dnia 13 lutego 2015 r., realizujący idee stworzenia sieci parkingów leśnych i miejsc postoju pojazdów.

Utrudnienia w realizacji turystyki na terenie RDLP w Warszawie powodowane są głównie przez wandalizm, w tym zaśmiecanie lasu oraz pożary. Potwierdzone zostały również inne elementy utrudniające dostępność lasu: brak stosowania jednolitego wzoru znakowania szlaków turystycznych, np. opracowanego przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK), trudności w zdobywaniu środków finansowych na realizację działań w zakresie udostępniania rekreacyjnego terenów leśnych, niewystarczająca promocja produktu turystycznego oferowanego przez LP w mass mediach, konflikty na styku przebiegu szlaków turystycznych z drogami publicznymi a ponadto niedostosowanie środowiska Systemu Informatycznego Lasów Państwowych (SILP) do realizowanych zagadnień z zakresu turystycznego udostępniania lasu i małej infrastruktury – głównie trudności w klasyfikacji obiektów turystycznych i wprowadzaniu ich do systemu. Podobnie jak w pracy Cieszewskiej i in. (2011), niedoskonałość udostępniania lasu jako przestrzeni publicznej została zauważona również w odniesieniu do braku dostatecznej liczby obiektów małej infrastruktury, braku miejsc sanitarnych, punktów pierwszej pomocy i informacji turystycznej, a także niewyjaśnione kwestie dotyczące odpowiedzialności za ich obsługę.

Edukacja leśna społeczeństwa, tworzenie izb edukacyjnych i ścieżek przyrodniczych, programy i audycje radiowe oraz wydawnictwa leśne, to dowody na właściwe kreowanie w lasach RDLP w Warszawie przestrzeni publicznej. To właśnie tu, na blisko 48 tys. ha lasów, daje się najlepiej zaobserwować, jak w praktyce las pełni jedną ze swych najważniejszych funkcji społecznych – funkcję rekreacyjną. Podwarszawskie nadleśnictwa można uznać jednocześnie za swoiste laboratorium, w którym leśnicy – nie bez ogromnego trudu – urzeczywistniają zapisane, także w polskiej Ustawie o lasach, trendy światowego leśnictwa.

Podsumowanie i wnioski

1. Działania prowadzone przez PGL Lasy Państwowe zapewniają funkcjonowanie lasu jako przestrzeni publicznej, dostępnej nieodpłatnie dla społeczeństwa.
2. RDLP w Warszawie realizuje potrzeby społeczne w kierunku udostępnienia lasu jako przestrzeni publicznej. Spośród dwudziestu głównych sposobów zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego lasu dominują obiekty mające wartość kulturową, miejsca

- parkingowe oraz liczne trasy (piesze, rowerowe, konne). Na uwagę zasługuje mnogość obiektów edukacyjnych, a także ośrodki szkoleniowe i muzeum przyrodnicze.
3. W latach 2012-2015 na terenie RDLP w Warszawie wzrosła łączna długość ścieżek zdrowia, ścieżek edukacyjnych i tras biegowych. Od 2014 roku długość szlaków pieszych, rowerowych i konnych utrzymuje się na stałym poziomie.
  4. Jednym z podstawowych kierunków upowszechniania wiedzy na temat udostępnienia lasu jest promowanie produktu turystycznego – poprzez łatwy dostęp do informacji, np. za sprawą Internetu.
  5. Głównym zagrożeniem dla rozwoju turystyki i rekreacji w podwarszawskich lasach jest wandalizm, w tym zaśmiecanie lasu oraz pożary.

Literatura

- ARC. 2006. RecFacts general statistics. Washington, DC, American Recreation Coalition (available at www.funoutdoors.com/research).
- Cieszewska A., Adamczyk J., Giedych R., Wałdykowski P., Maksymiuk G., Gancarz K., Siatecka E., Jaworska A. 2011. Koncepcja rozwoju infrastruktury turystycznej na przykładzie Leśnego Kompleksu Promocyjnego Lasy Warszawskie. Opracowanie Nr: 586/10/Wn50/NE-PR-TX/D ze środków NFOŚiGW na zlecenie MŚ. Warszawa. SGGW.
- Beim M., Modrzewski B., Radziński A. 2010. Czy przestrzeń publiczna jest jeszcze potrzebna? *Międzynarodowy Przegląd Polityczny*. 25:78-86.
- FAO. 2008. ForesSTAT statistical database https://pl.wikipedia.org/wiki/Przestrze%C5%84_publiczna
- Instrukcja urzędowania lasu. 2012. Warszawa CILP.
- Janeczko E. 2013. Turystyka i rekreacja w planie urzędowania lasu. W: Planowanie w gospodarstwie leśnym XXI wieku. V sesja Zimowej Szkoły Leśnej. Sękocin Stary IBL.
- Janeczko E. 2015. Las i gospodarka leśna w rozwoju turystyki i rekreacji. Narodowy Program Leśny. Las i gospodarka leśna jako międzysektorowe instrumenty rozwoju. Sękocin Stary.
- Janeczko E., Woźnicka M. 2014. Użytki leśne w zagospodarowaniu rekreacyjnym lasu. *Stud. i Mat. CEPL, Rogów*, 38 (1): 40-45.
- Jaroszevska-Brudnicka R., Brudnicki R. 2011. Obszary przyrodniczo cenne jako element przestrzeni publicznej miasta. *Stud. i Mat. CEPL, Rogów*, 3 (28): 213-218.
- Kikulski J. 2011. Aspekty udostępniania lasów do celów rekreacyjnych. *Stud. i Mat. CEPL, Rogów*, 3 (28): 288-292.
- Olenderek T. 2008. Funkcja jako cecha przestrzeni. *Stud. i Mat. CEPL, Rogów*, 3 (19): 61-69.
- Paschalis-Jakubowicz P. 2009a. Adapting research direction on wood mobilization to meet the challenges of climate change. 2009. Climate Change: Global Risks, Challenges and Decisions, Copenhagen, Denmark. Session 38 – Adapting Forests to Climate Change.
- Paschalis-Jakubowicz P. 2009b. Leśnictwo a leśna turystyka i rekreacja. *Stud. i Mat. CEPL, Rogów*, 4 (23): 29-35
- Perlińska A., Rothert M. 2013. Działania Lasów Państwowych w zakresie turystycznego udostępniania lasu. *Stud. i Mat. CEPL, Rogów*, 37 (4): 245-247.
- Przybylska K. 2005. Funkcje lasu. *Problemy Ekologii*. 2: 101-103.

- Staniszewski P., Janeczko E. 2012. Problemy udostępniania lasów w kontekście użytkowania zasobów runa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 32 (3): 161-170.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. Dz. U. Nr 1991.101.444 (z późn. zm.). Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagosp. przestrzennym. Dz.U. 2003 Nr 80 poz. 717.
- Ważyński B. 2011. Urządzanie i rekreacyjne zagospodarowanie lasu. Warszawa. PWRiL.
- WZL. 1975. Informacja nt. podstawowych założeń turystycznych Warszawskiego Zespołu Leśnego. Arch.
- Zarządzenie z dnia 13 sierpnia 2013 r. Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych nr 64.
- Zarządzenie z dnia 23 maja 2014 r. Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych nr 35.
- Zarządzenie z dnia 13 lutego 2015 r. Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych nr 15.

¹Jacek Sagan, ²Piotr Lutyk, ³Robert Tomasiak, ³Zuzanna Zaczek

¹Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Warszawie

²Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Leśny

³Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie

jacek.sagan@warszawa.lasy.gov.pl;

piotr.lutyk@warszawa.lasy.gov.pl

Robert.Tomasiak@wl.sggw.pl

zuzazaczek@gmail.com